

מבט על, גיליון 633, 20 בנובמבר 2014

הטרור בבית הכנסת בירושלים - ממאבק לאומי למלחמת דת (?)

אודי דקל

פיגוע הטרור שהתרחש ב-18 בנובמבר בירושלים, בבית הכנסת בשכונת הר נוף, שבו נרצחו באכזריות קיצונית ארבעה מתפללים ושוטר ישראלי, היה צעד נוסף במגמה המתפתחת של הסבת הסכסוך הישראלי-פלסטיני ממאבק לאומי למאבק המתאפיין בהיבט בין-דתי.

תשומת הלב הפלסטינית ממוקדת בחודשים האחרונים במאבק על ירושלים. מאבק זה מלווה על ידי מסע הסתה שמנהלים תנועות פת"ח, תחת הכותרת "המלחמה על ירושלים", וחמאס, תחת הכותרת "אינתיפאדת אל-אקצא". הדיון בנושא רווי הקצנה דתית, שבאה לביטוי גם בשיח ברשתות החברתיות, שבמסגרתו מודגש, כי החלופה היחידה הקיימת לשינוי הסטטוס-קוו היא זו הדתית. היכולת לגייס את רגשות הציבור הפלסטיני לצורך המידי להגן על 'אל-חרם אל-שריף' (הר הבית) ומסגד אל-אקצא, ניזונה גם מניסיונות של קבוצות אינטרס ישראליות ומספר חברי כנסת לשנות את הסטטוס-קוו בהר הבית. התגובה המהוססת של ממשלת ישראל לניסיונות אלה נתפסה בקרב הציבור הפלסטיני כשלב נוסף בדוקטרינה הישראלית של קביעת עובדות בשטח, בדומה למדיניות ההתנחלויות בגדה המערבית. לטענתם, היעד הישראלי הבא, הוא השתלטות על מסגד אל-אקצא והריסתו. בראיית הציבור הפלסטיני הצעיר יותר, היות שהעולם הערבי המוסלמי עסוק במריבותיו אין מי שיגן על 'אל-חרם אל-שריף' מלבד ערביי מזרח ירושלים, הנהנים מהיתרון המשמעותי של חופש תנועה וגישה לתחומי מדינת ישראל.

ברקע, ההיבטים הדתיים של סכסוכים והתופעה של מלחמות ג'יהאד בעולם האסלאם. אלה זולגים גם לנכבי הסכסוך הישראלי-פלסטיני. מגמה זו מומחשת על ידי אימוץ ביטויים ודימויים של ארגון 'המדינה האסלאמית' – דאע"ש, בלהט חסר הגבולות לביצוע טרור אכזרי, תוך התפארות בתמונות של עריפת ראשים. הפלסטינים, ברובם הגדול, למעט שוליים זניחים, אינם דוגלים לעת עתה באידיאולוגיה הדתית הרדיקאלית מבית מדרשה של 'המדינה האסלאמית', אך הם מאמצים את השיטה הגורסת מקסימום חשיפה ואת הדימויים המפחידים שפעילות 'המדינה האסלאמית' משמשת להם השראה, כדי להעביר מסר ולגייס תומכים ופעילים. שני הקמפיינים הגדולים ביותר ברשתות החברתיות בזירה הפלסטינית בימים אלה, הם 'אדעס' (מהמילה 'דריסה', שצלילה דומה לזה של דאע"ש) ו-'אטען' (מהמילה 'טענה', שמשמעותה דקירה; סימלו של קמפיין זה הוא תמונת צעירים פלסטינים עורפים ראשים בגרזן). מטרת הקמפיינים, היא לייצר השפעה פסיכולוגית של טרור, ולערער את תחושת הביטחון בציבור הישראלי, תוך השקעת מאמץ מזערי וללא צורך בגיוס מסה קריטית של מתנדבים. המפגעים הטרוריסטים שפעלו בירושלים לא ביצעו את הרצח בשם או מטעם 'המדינה האסלאמית', אך אין ספק, כי התמונות והסרטים ברשתות החברתיות הלהיטו את התלהבותם והניעו אותם לפעול באופן דומה. הוספת היבטי המאבק הבין-דתי לשורשי הסכסוך הישראלי-פלסטיני והבלטתם, לצד צהלות השמחה שנשמעו ברצועת עזה ובגדה המערבית לאחר הפיגוע ושירי הלל לשהידים שביצעו את המעשה – הוסיפו דלק למדורת הסכסוך.

ברשתות החברתיות מכנים הצעירים הפלסטינים את פעולות הטרור בירושלים כפעולות 'פדאיון' של 'מגני ירושלים'. הם מתרחקים דווקא מהתנועות הפוליטיות הוותיקות והממוסדות – חמאס, פת"ח, הג'יהאד האסלאמי – שדבק בהן דימוי של כישלון לאור היעדר הישג משמעותי לאורך שנים רבות. התנועות הפוליטיות מצדן, לעומת הצעירים, מנסות לרכוב על גל הטרור הנוכחי, לנכסו להשפעתן, ומשתמשות בדימוי של 'מלחמת ג'יהאד על ירושלים' בתוספת כינויים כמו 'אינתיפאדת ירושלים' או 'ירושלים מתקוממת'.

הגם שניתן להפנות אצבע מאשימה אל הרשות הפלסטינית ונשיאה, מחמוד עבאס, אשר מתסיסים את האווירה בקריאה להגן על ירושלים, בפועל אין עדות לפעילות מאורגנת – אין כתובת אחראית ואין משלחים מאחורי הפיגועים, אלא יוזמה אישית של המבצעים. בשיח ברשתות החברתיות בעזה ובגדה המערבית, הנשיא עבאס מוצג כמשתף פעולה עם ישראל ומכונה לעיתים "בוגד" ו"הכלב של הציונים". לגרסתם של מובילי השיח, השפעתו במזרח ירושלים אפסית. ברשתות אף מתנהלים קמפיינים הקוראים לחיסולו. ואכן, עבאס אינו מעוניין בהתפרצות אנתיפאדה אלימה ורווית טרור, משום שלהבנתו היא לא תשרת את העניין הפלסטיני. אמנם, עד כה האמין עבאס, כי הסלמה מבוקרת בירושלים תומכת באסטרטגיה שמובילה הרשות הפלסטינית בשנים האחרונות. אסטרטגיה דיפלומטית זו מתמקדת בפנייה לקהילה הבינלאומית, כדי שזו תכיר במדינה פלסטינית בגבולות 67' - במסגרת החלטה מחייבת של מועצת הביטחון של האו"ם, עם תאריך יעד ליישום תוך שנתיים. הבלטת אזלת ידה של ישראל בהבטחת חופש הגישה למקומות הקדושים בירושלים וחופש הפולחן בהם, אמורה לקדם את הרעיון. (יתר על כן, מבצעי הפיגוע בבית הכנסת יצאו לפעילותם מאזור השליטה הביטחונית הישראלית, ולא משטחי הרשות הפלסטינית). אולם, נראה שעבאס החל להבין שהוא והרשות מאבדים שליטה במצב ובמדרגות ההסלמה. תחת לחץ, שהפעיל עליו מזכיר המדינה האמריקאי ג'ון קרי, גינה עבאס את הפיגוע, אך בכל אופן השפעתו על הציבור הפלסטיני אינה גדולה ואף נראה שהיא הולכת ופוחתת.

הניסיון של ממשלת ישראל להטיל את האחריות להסלמה הנוכחית בירושלים על עבאס נובע מהעובדה, שישאל יודעת לפעול מול כתובת אחת, אחראית ומוגדרת. בהיעדר כתובת כזו, אין על מי להטיל את האחריות לשרשרת הפיגועים וההתפרעויות, מלבד הכתובת היחידה המוכרת. נוסף לכך, הימשכות אירועי הטרור מתפרשת בכך שעבאס אינו עושה דיו כדי להפסיקם. מכאן המחשבה, כי פגיעה בדימויו ובמעמדו של עבאס, על ידי הכתמתו בעידוד הטרור, תסכל את האופציה המדינית הפלסטינית של פנייה לאומות המאוחדות להכרה במדינה פלסטינית.

לרגע הביע העולם הבנה לכאבה של ישראל ותמיכה בה, אך אין לטעות בפרשנותה של הקהילה הבינלאומית את המצב. עמדתה הבסיסית משקפת הערכה, שההסלמה והתפרצות הטרור הן תוצאות של קיפאון בתהליך מדיני, הגורם לאובדן תקווה בקרב הציבור הפלסטיני. ישראל היא הנתפסת כאשם העיקרי למצב זה.

לאור האירועים, ממשלת ישראל נדרשת לקיים הערכת מצב אסטרטגית מעודכנת, לשם גיבוש דרך פעולה חדשה מול האתגר המחרף. אנו עדים לקריסתה של התפיסה האסטרטגית, שראתה את ישראל כ-יוזילה בג'ונגל, וגרסה, כי ניתן לבדוד את ישראל מהאירועים המתחוללים באזור כשהיא צופה מרחוק במתרחש, מבלי שגלי האירועים האזוריים יפרצו את גבולותיה. אלא שמדיניות התגובה, תוך הימנעות מנקיטת יוזמות מדיניות, כבר אינה אפקטיבית. לפיכך, נדרשת מדיניות מעצבת, שתנצל את התקופה הנוכחית לשם שינוי הפרדיגמה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. שינוי זה אמור להתמקד בקידום הסדרי מעבר, תוך שילוב העולם הערבי בתהליך תחת מטריית היוזמה הערבית, כמסגרת לדיאלוג, שיתוף פעולה וגיבוש ערביות אזוריות ליישום הסדרים מדיניים עם הפלסטינים.

חיוני לישראל למנוע את המשך גלישת הסכסוך מהמישור הלאומי למישור הדתי, בשל היעדר כלים אפקטיביים להתמודדות עם הבעיה הדתית. המצע להנבטת שנהא דתית הוא הזנחה רבת שנים של האוכלוסייה הערבית במזרח ירושלים, במישור הפרט ובתחום התשתיות הציבוריות. תיקון כשלים, שנצברו במשך יותר מארבעים שנה, אינו אפשרי בטווח המידי ונדרשים זמן רב והשקעה מאסיבית על מנת ליצור שינוי מהותי, שישפיע על תחושת התושבים, ישנה את האווירה בעיר ויתרום להרגעת הרוחות. על הממשלה לפעול בטווח הזמן הקצר, במספר מישורים במקביל:

הרגעת העויינות הדתית – יש להשקיע מאמצים עילאיים למנוע תגובה של קיצונים יהודים לפיגועים, המבוצעים על ידי פלסטינים, ולהוכיח במעשים, כי אין בכוונת ממשלת ישראל לשנות את הסטטוס-קוו בהר הבית.

מאמץ מודיעיני – יש להשקיע מאמץ ממוקד באיתור הגורמים המתסיסים, אשר מניעים את הצעירים במזרח ירושלים לבצע פיגועי טרור ולעשות שימוש בסמלי דת.

ניטרול מידע כוזב ושקרי – יש לפעול, באמצעות הרשתות החברתיות והתקשורת, לחשוף מסרים שקריים שתכליתם להסית ולהסלים את האירועים. במסגרת זו חשוב למנוע הפצת תמונות שאינן ראויות לפרסום והן אך מעלות מוטיבציה לאלימות קיצונית משני הצדדים.

התמקדות בשכונת ג'בל מוכבר – משכונה זו יצאו בשנים האחרונות מרבית מבצעי הפיגועים הקשים. מומלץ לפקח על התנועה מהשכונה, לצד מאמץ מרוכז של השב"כ לנטרל בה את ההקצנה הדתית המוזנת על ידי הסתה, הטפה, וגיוס הצעירים לפעילות טרור.

דיאלוג עם החברה הערבית במזרח ירושלים – יש לנסות לכונן דיאלוג פתוח עם תושביה הערבים של העיר ולשלבם בחשיבה על אודות פתרון בעיות וניהול הנושאים העירוניים. **מדיניות מפיסת ואחראית** – על סף הסלמה משמעותית ומסוכנת בירושלים, ובסבירות גבוהה שהאש תתפשט גם מעבר לתחומי העיר – על ממשלת ישראל לנקוט מדיניות מפיסת בשיח הפנימי. בהינתן גורמים קיצוניים משני צדי המתרס, שניזונים מאמירות ומפעולות המהוות השראה למעשים קיצוניים, על מקבלי ההחלטות לגלות אחריות ואיפוק, לקדם פתרונות לסוגיות שניתן להידרש אליהן בטווח המידי, ולהימנע מצעדים שטומנים בחובם פוטנציאל של התלקחות וליבוי הבערה.

תשומת לב לערביי ישראל – ברשתות החברתיות עולה קשר הדוק בין צעירים פעילים במזרח ירושלים לבין ערביי ישראל הפעילים ברשתות. כדי למנוע התפתחויות שליליות בקרב ערביי ישראל, מומלץ לגבש תוכנית לטיפול בפערים ובקיפוח, לקיים שיח פתוח ולרכז את התחושות השליליות הנובעות מהאירועים בירושלים.